

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری

مطالعه مفهوم فضا در نقاشی ایرانی

استاد راهنما:
دکتر مرضیه پیراوی ونک

استاد مشاور:
دکتر جلیل جوکار

پژوهشگر:
میثم رضایی مهوار

شهریور ماه ۱۳۹۰

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنر ادیان و تمدن ها
گروه هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری آقای میثم رضایی مهوار با عنوان:

مطالعه مفهوم فضا در نقاشی ایرانی

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه..... به تصویب نهایی رسید

- ۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا
- ۲- استاد مشاور اول پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا
- ۳- استاد داور داخل گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا
- ۴- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

مهر و امضای مدیر گروه

اظهارنامه دانشجوی:

موضوع پایان نامه: مطالعه مفهوم فضا در نقاشی ایرانی

استاد راهنما: دکتر مرضیه پیراوی ونک

اینجانب میثم رضایی مهوار دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری دانشکده هنر ادیان و تمدنها دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۷۱۱۵۰۲۱۰۵ گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

برای پدرم

سپاسگزاری:

شکر و سپاس خداوندی را بجای می آورم که توفیق دانش اندوزی را به من عطا نمود و یاری او موجب شد تا این توان را بدست آورم تا آنچه که پیش روست به رشته تحریر در آید.

مراتب قدر دانی ام از راهنمایی ها و بزرگواری های همه عزیزانی که بی شک این پژوهش بدون آنان انجام نمی پذیرفت را تقدیم میکنم، از:

استاد گرانقدرم دکتر مرضیه پیراوی که راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند، و راهنمایی ها و یاری های ایشان، تعیین کننده راه و هموار کننده مسیر پژوهش بود، همچنین استاد هنرمند بزرگوارم دکتر جلیل جوکار که آموزه های عملی و نظری ایشان در نگارگری مشوق این راه بود.

سپاس ویژه از استاد دکتر بهار مختاریان، ریاست محترم دانشکده که در طول تحصیل در دانشگاه هنر اصفهان همواره از دانش خود ما را بهره مند ساختند، و راهنمایی و تشویق و تایید ایشان تاثیر گذار در این پژوهش شد.

سپاس از اساتید برجسته و خوبم در دانشگاه هنر اصفهان: دکتر صالحی کاخکی، دکتر حمید فرهمند بروجنی، دکتر نبیر طهوری، استاد ضابح، و سایر اساتیدی که از دانش ایشان بهره مند بودم.

و با قدر دانی و سپاسگذاری از دوستان و همکارانم کیوان شیرویی، عماد افخم، دکتر سعید خودداری، دکتر لیلا مکوندی، محسن حقگو و مجید بهرامی که در طول انجام پژوهش یاری خود را دریغ نمودند.

در پایان نیز از همراهی و یاری خانواده گرامی ام، در به انجام رسیدن این پژوهش سپاسگزارم.

میشم رضایی مهوار

چکیده:

شناخت فضای خیالی موجود در نگارگری ایرانی با توجه به پیش زمینه های نظری و فکری که موجب ایجاد آثار برجای مانده در این حوزه شده است، صورت پیچیده و ناشناخته ای را در بر دارد که پژوهشهای انجام یافته در این موضوع از منظر هایی خاص و عمدتاً به شکل های رویدادنگارانه و تاریخی و یا شاعرانه و دور از تجربیات بصری و یا صرفاً به صورت تحلیل هایی بصری، ظهور نموده اند.

ضرورت نیاز به پژوهش فراگیر که از اجماع روش های ذکر شده بتواند به دیدگاهی جامع دست یابد هدف این پژوهش است که در آن سعی شده ضمن نقد ارزشها و کم و کاستی های پیشین در مسئله فضای نقاشی ایرانی، در پژوهشی مستقل این موضوع را مطرح کند.

مطالعه در اینکه چگونه نگارگران به ترکیبی از عناصر بصری در ترسیم فضاهاى نگارگری ایرانی دست یافتند و موضوع چیستی و مفاهیم در بر دارنده این فضا های خیال انگیز، مباحثی است که بر پایه پژوهش در مفاهیم بنیادی و نظری فضا در هنرهای تجسمی و نیز فلسفه فضا در طول تاریخ تفکر فلسفی، با تحلیل فضا در تفکر جدید (فضای هندسی دکارتی، نیوتونی و انیشتینی) و نیز مفهوم فضا در تفکر شرقی و ایرانی صورت پذیرفته است. بررسی در سیر و تاریخ تحول فضای نقاشی ایرانی بر پایه آخرین نتایج بدست آمده در رویدادنگاری تاریخ نقاشی ایرانی، و معرفی و تحلیل آثار برجای مانده، بخش دیگری است که با وجود محدودیتهای دسترسی به آثار و یا نبودن مراجعی کامل یا کافی در این زمینه، به عنوان راهگشا و راهنمایی در درک اهمیت مفهوم فضا در نقاشی ایرانی به کار بسته شده است.

معرفی ابعاد کمتر شناخته شده این مفهوم، استفاده از روشی منتقدانه (توصیفی، تطبیقی) درباره نظرات پراکنده و متقابل مفهوم فضا و برگزیدن دیدگاهی جامع که از دستاوردهای گذشته سود می برد، از جمله مواردی است که در این پژوهش ارائه شده است.

کلیدواژه ها:

فضا، نگارگری، نقاشی ایرانی، نمایش فضایی، بازنمایی فضایی، فضای هندسی، هنر اسلامی

فهرست مطالب

عنوان صفحه

پیشگفتار

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- ایده پیشنهادی (بیان مسأله تحقیق) ۴
- ۲-۱- پیشینه تحقیق ۵
- ۳-۱- اهداف تحقیق ۶
- ۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق ۶
- ۵-۱- پرسش های تحقیق یا موقعیت ۷
- ۶-۱- فرضیه ها ۷
- ۷-۱- کاربرد نتایج تحقیق ۸
- ۸-۱- روش تحقیق ۸
- ۹-۱- فرآیند تحقیق: (سیر اندیشه ای دستیابی به نتیجه تحقیق) ۸

فصل دوم: جستجو در زیبایی شناسی فضای نقاشی ایرانی

- ۱-۲- پیش درآمد ۱۰
- ۲-۲- نقدی بر آراء زیباشناختی موجود در مفهوم فضای نقاشی ایرانی ۱۳
- ۳-۲- شکل گیری فضا در نقاشی ایرانی ۲۰

فصل سوم: فضای واقعیت (شناخت فضای واقعیت و نمایش آن در نقاشی)

- ۱-۳- پیش درآمد ۲۸
- ۲-۳- تاریخ نقاشی به مثابه تاریخ ادراک مفهوم فضا ۲۹
- ۳-۳- مفهوم فضا در تاریخ اندیشه ۳۲

- ۳-۴- مفهوم فضا در هنرهای بصری و نقاشی ۳۸
- ۳-۵- نمایش فضایی ۳۸
- ۳-۶- پرسپکتیو و ژرفانمایی. ۳۹
- ۳-۷- تکامل مکانیکی پرسپکتیو خطی. ۴۱
- ۳-۸- مسئله ترکیب‌بندی در نقاشی ۴۴

فصل چهارم: تحلیل ساختاری و تاریخی فضا در نقاشی ایرانی

۴-۱- تحلیل ساختاری

- ۴-۱-۱- پیش درآمد. ۴۸
- ۴-۱-۲- اکسپرسیونیسم فضایی در نقاشی ایرانی ۴۹
- ۴-۱-۳- فضای انتزاعی و هندسی ۵۴
- ۴-۱-۴- ژرفانمایی در فضای نقاشی ایرانی. ۵۶
- ۴-۱-۴-۱- ایجاد روابط عمق تصویر از طریق موقعیت قائم. ۵۶
- ۴-۱-۴-۲- ژرفانمایی از طریق نمایش هندسی عناصر معماری واحجام. ۵۶
- ۴-۱-۴-۳- ژرفانمایی به وسیله نقش‌های روی هم افتاده ۵۸
- ۴-۱-۴-۴- نمایش حجم با استفاده از ارزش های خطی. ۵۸
- ۴-۱-۴-۵- ترکیب‌بندی. ۵۹
- ۴-۲- مروری بر تاریخ تحول فضای نگارگری ایران

- ۴-۲-۱- پیشینه و بنیانها. ۶۱
- ۴-۲-۲- دوره ایلخانی: (۶۸۸ - ۷۴۰ هـ. ق.) - ۱۳۴ - ۱۲۹۰ میلادی ۶۳
- ۴-۲-۳- قرن هشتم هجری (نیمه دوم چهاردهم میلادی). ۶۶
- ۴-۲-۴- دوره تیموری ۷۹۲-۸۵۳ هـ ق (۱۳۹۰-۱۴۵۰ م) ۶۷
- ۴-۲-۵- نیمه دوم قرن نهم (پانزدهم میلادی) ۸۵۳-۹۰۵ هجری قمری ۷۰
- ۴-۲-۶- دوران صفوی. ۷۲

فصل پنجم: فضای خیال

- ۵-۱- پیش درآمد. ۷۸

۵-۲- فضای نقاشی ایرانی و مبانی حکمی و جهان‌شناسی اندیشه اسلامی ۸۰

۵-۳- مفهوم فضا و خیال در آراء حکمای اسلامی ۸۱

۵-۴- نگاره بارگاه گیومرث اثر سلطان محمد ۸۳

نتایج ۸۸

فهرست منابع ۹۱

فهرست عکس‌ها

- عکس ۱- همای و همایون، اثر جنید، دیوان خواجوی کرمانی، بغداد ۷۹۹ هجری قمری. (ص ۱۱)
- عکس ۲- نقاشی چینی از دوره یوآن ۱۳۷۰ میلادی (ص ۱۵)
- عکس ۳- سیولای کومه ای، میکلا آنجلو، واتیکان، سقف کلیسای سیستین، قرن شانزده میلادی. (ص ۱۵)
- عکس ۴- آندره روبلف، تثلیث مقدس، (ص ۱۸)
- عکس ۵- همای و همایون، اثر جنید، دیوان خواجوی کرمانی، بغداد ۷۹۹ هجری قمری (ص ۱۹)
- عکس ۶- سفال مینایی، اوایل قرن ۱۳ میلادی، داستان بیژن و منیژه، گالری فریر واشنگتن. (ص ۲۱)
- عکس ۷- ورقه و گلشاه، عیوقی، اوایل سده هفتم ه. ق. م. (ص ۲۱)
- عکس ۸- نسخه منظر الطیر دوره سلطان حسین بایقرا، مکتب هرات، منسوب به بهزاد، موزه متروپلیتن. (ص ۲۴)
- عکس ۹ (بالا)- صخره نگاره، شکار، لرستان، ایران، هزاره ۸ ق. م. (ص ۳۰)
- عکس ۱۰ (پایین) - نقاشی غار در لاسکو، جنوب فرانسه ۱۳۰۰۰-۱۱۰۰۰ ق. م. (ص ۳۰)
- عکس ۱۱- نقاشی دیواری از ماری، دوران سومر جدید، موزه لوور پاریس. (ص ۳۲)
- عکس ۱۲ - هندسه فراکتال، مجموعه مندلبروت. (ص ۳۶)
- عکس ۱۳- نور در فضا، میثم رضایی، ۱۳۸۶، تکنیک: عکاسی و گرافیک سه بعدی. (ص ۳۷)
- عکس ۱۴- رافائل، مدرسه آتن، ۱۵۱۱-۱۵۱۰ م، فرسک، واتیکان. (ص ۴۱)
- عکس ۱۵- پرسپکتیو مورب در نقاشی چینی، امپراتور در تمرین خوشنویسی، قرن هفدهم میلادی. (ص ۴۳)
- عکس ۱۶ - رضا عباسی، اسب، ۹۹۸ ه. ق، مجموعه مونشن. (ص ۵۰)
- عکس ۱۷ - بیرون آوردن بهراد از چاه بدست رستم، شاهنامه فردوسی (شاهنامه محمد جوکی) هرات ۱۴۴۰ میلادی، ۱۹*
۱۵.۵ سانتیمتر، لندن، انجمن سلطنتی آسیایی. (ص ۵۲)

- عکس ۱۸ - وان گوگ، اتاق خواب در آرل، ۱۸۸۸ م، رنگ و روغن، موزه اورسی پاریس. (ص ۵۳)
- عکس ۱۹ - نمایش فضایی با چند نقطه دید همزمان، پابلو پیکاسو، MA JOLIE، ۱۹۱۱ م. (ص ۵۳)
- عکس ۲۰ - قرارگیری سطوح در موقعیت قائم در نقاشی ایرانی. (ص ۵۷)
- عکس ۲۱ - ژرفنمایی به وسیله نقش‌های روی هم افتاده. (ص ۵۸)
- عکس ۲۲ - نمایش حجم با استفاده از ارزش‌های خطی، سلطان محمد، امیر، ۹۰۸ ه.ق. (ص ۵۸)
- عکس ۲۳ - سلطان محمد، دیدن ماه نو و عید فطر، دیوان حافظ، تبریز: ۲۹-۱۵۲۵ میلادی، ۲۰*۱۵ سانتیمتر، واشنگتن: گالری آرتور ساکلو. (ص ۶۰)
- عکس ۲۴ - نقاشی سعدی، بازرگانان، اوایل قرن هشتم میلادی، افراسیاب، در نزدیکی سمرقند. (ص ۶۲)
- عکس ۲۵ - اردوان در مقابل اردشیر، شاهنامه بزرگ ایلخانی (دموت)، ۱۳۳۵ میلادی، واشنگتن: گالری آرتور ساکلو. (ص ۶۴)
- عکس ۲۶ - کلیله و دمنه، تبریز، ۱۳۶۰-۱۳۷۴ میلادی، کتابخانه دانشگاه استانبول. (ص ۶۵)
- عکس ۲۷ - همای و همایون در باغ، نسخه ای از دیوان خواجه کرمانی، هرات: ۳۰-۱۴۲۵ میلادی، ۲۹*۱۷.۵ سانتیمتر پاریس: موزه هنرهای تزئینی. (ص ۶۹)
- عکس ۲۸ - محمد سیاه قلم، دیوها و یک فرشته در حین حمل تخت روان زوج شاهی (جزئیات)، اواخر قرن چهاردهم و اوایل قرن پانزدهم، استانبول: توپکاپی سرای، خزینه ۲۱۵۳. (ص ۷۰)
- عکس ۲۹ - یوسف و زلیخا، کمال الدین بهزاد، بوستان سعدی، هرات: ۱۴۸۸ میلادی، کتابخانه ملی قاهره. (ص ۷۱)
- عکس ۳۰ - دیدار انوشیروان از کاخ مخروبه، میر مصور، نسخه خمسه نظامی، ۳۹-۱۵۳۸ میلادی. (ص ۷۳)
- عکس ۳۱ - زندگی در شهر، نگاره محتملا متعلق به خمسه شاه طهماسبی، تبریز: ۴۳-۱۵۳۹ میلادی، ۲۰*۲۸ سانتیمتر، کمبریج، موزه دانشگاه هاروارد. (ص ۷۴)
- عکس ۳۲ - جوان مست، منسوب به محمد قاسم، احتمالا اصفهان اواسط قرن یازدهم هجری (ص ۷۵)
- عکس ۳۳ - بارگاه گیومرث، سلطان محمد، متعلق به شاهان شاه طهماسبی، تبریز: ۳۵-۱۵۲۵ میلادی، ۲۲*۳۴ سانتیمتر، مجموعه صدرالدین آقاخان. (ص ۸۴)
- عکس ۳۴ - جزئیات عکس ۳۳. (ص ۸۷)
- عکس ۳۵ - طرح از نقش برجسته کورانگان، دوران ایلام قدیم، قرن هفدهم ق. م: فهلیان فارس (ص ۸۷)

پیشگفتار:

با وجود نگهداری آثار نقاشی ایران در مجموعه های سلطنتی در گذشته و حال و پراکنده شدن انبوه نگاره ها و نسخه های مصور ایرانی در مجموعه های خصوصی و موزه های بزرگ و کوچک جهان، در طی یکصد سال اخیر است که پژوهش های نقاشی ایرانی صورت پذیرفته اند، پژوهش هایی که ابتدای امر سعی در شناخت موقعیت زمانی و مکانی این آثار را دارند تا در نهایت بتواند به رویداد نگاری کاملی از تاریخ هنر نقاشی ایرانی بپردازد. پژوهش در این مسیر نیز دچار محدودیتهایی بسیاری در دسترسی به این آثار و پنهان ماندن نگاره ها در صفحات نسخه های پراکنده است. و این در حالی است که این رویکردهای باستان شناسانه نیز، همه جوانب و مسائل نقاشی ایرانی را در بر نمی گیرد، پژوهش های فن شناسانه، زیباشناختی، معرفت شناختی و نشانه شناختی نیز بخش دیگری از این پژوهش ها را در بر دارد.

باید گفت ارزیابی و ارزش گذاری هنر نقاشی ایرانی در قالب زیبایی شناسی آن نیازمند پژوهشی فراگیر و میان رشته ای است و این پژوهش در شناخت موضوع فضا در مرحله ای مقدماتی گام بر می دارد، تا نتایج خود را از بررسی که در فصول ذیل بدست می دهد ارائه کند. زیباشناسی، معرفت شناسی و نشانه شناسی مفهوم فضا در نقاشی ایرانی از موضوع های مورد توجه در این این پژوهش می باشند که البته نمی تواند بدون ارتباط با مسائل باستان شناسی و فن شناسی، توفیق کامل حاصل کند.

پس از تبیین کلیات پژوهش در فصل اول، فصل دوم این رساله به جستجوی زیباشناسی مفهوم فضای نقاشی ایرانی از طریق توصیف فضای این نقاشی و بررسی آراء ارائه شده در باب زیباشناسی آن و چگونگی شکل‌گیری تاریخی فضای خاص نقاشی ایرانی می‌پردازد.

در فصل سوم، معرفت‌شناسی مسئله فضای واقعیت در طول تاریخ زندگی و ادراک و تفکر بشر از کهن‌ترین ایام تا دوران ظهور و تکامل اندیشه فلسفی و علم جدید بررسی می‌شود. که در ادامه با بررسی مفهوم فضا در مبانی نظری هنرهای تجسمی و نقاشی پیوند می‌یابد و شیوه‌های نمایش و بازنمایی فضایی و مسئله ترکیب بندی فضایی هنری در آن مطرح می‌گردند.

تحلیل ساختاری و تاریخی فضا در نقاشی ایرانی موضوع فصل چهارم را در بر گرفته که در بخش نخست شیوه و ساختار غیر بازنما یا غیر طبیعتگرا و تقابل آن با شیوه نقطه ثابت (آنچنان که در نظام پرسپکتیوی اروپایی وجود دارد)، با عنوان اکسپرسیونیسم فضایی در نقاشی ایرانی مطرح می‌گردد و اهمیت فضای هندسی و ریاضی با توجه به نوع نگاه اندیشه اسلامی در خصوص هندسه و ریاضیات که در گرایش انتزاعی فضای نقاشی ایرانی تجلی یافته، بررسی می‌شود شیوه‌های نمایش فضایی و نمایش عمق و ساختار ترکیب بندی در نقاشی ایران در این فصل معرفی شده‌اند.

بررسی تاریخ نمایش فضایی، تحول آن در طول حیات آن، شکل‌گیری، شکوفایی و اوج و در انتها افول آن بر مبنای رویداد نگاری‌ها و تاریخ‌های معتبر نقاشی ایرانی مسأله‌ای ضروری بود که این پژوهش را در بر می‌گرفت.

فضای خیال در نقاشی ایرانی، یعنی فضای خاص این نقاشی و نقد و زیبایی‌شناسی آن، با پرداختن به معرفی رویکردهای موجود درباره آن و ارائه شیوه‌ای جهت برخورد با نگاره‌های نقاشی ایرانی، بخش آخر این رساله را تشکیل می‌دهد تحلیل و تفسیر اثر معروف سلطان محمد در شاهنامه طهماسبی در نگاره بارگاه کیومرث نمونه‌ای است که رویکرد این پژوهش را در تحلیل و تفسیر نشان می‌دهد.

فصل اول

کلیات تحقیق

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- ایده پیشنهادی (بیان مسأله تحقیق):

برای پرداختن به موضوع که فضای خیالی (ذهنی) موجود در نگارگری ایرانی، لازم است به بررسی پیش زمینه های نظری و فکری تاثیر گذار بر این حوزه پرداخت، یکی از عناصر مهم در بررسی نقاشی ایرانی یا نگارگری، فضا یا مکان موجود در این عرصه است. در طول تاریخ تفکر رویکرد های مختلف به مفهوم فضا و مکان وجود داشته که بر اساس تلقی حاکم در رویکرد های مذکور، مفاهیم و تعاریف مختلفی از مکان و فضا بوجود آمده است. بدین منظور بررسی تطبیقی مفهوم فضا در طول تاریخ تفکر و تامل در تمایز این مفهوم در تفکر ایرانی - اسلامی از تلقی مدرن و محاسبه گر درباره فضا (فضای هندسی دکارتی، نیوتونی و انیشتینی) - که مبتنی بر نگرش صرفاً مادی و مکانیکی - ضروری است. بر این اساس نمی توان فضا یا مکان در نگارگری ایرانی را صرفاً بر مبنای تلقی محاسبه گرانه مورد تفسیر قرار داد. مکان تصویر شده در نقاشی ایرانی بر مبنای اندیشه اسلامی با ساحتی به نام عالم وسائط یا مثال متعلق است که نمی توان آن را با حدود و قیود مرتبه مادی تفسیر کرد

مفهوم فضا در هنرهای بصری شامل جایگاه یا محیطی [مکان] در ابعاد فیزیکی و روانشناختی است که از همه روابط موجود میان شکل، رنگ و حرکت در تصویر تشکیل میشود (پاکباز، روین، ۱۳۷۸).

روشهای مختلف تجسم فضا، نتیجه تفاوت در بینش واقعیت است. چرا که به عنوان مثال در هنر طبیعتگرایی اروپایی و غربی، فضا خصوصیت عینی دارد، یعنی به بازنمون فضای حسی میپردازد. فضای موجود در نگارگری ایرانی همچون فضا در هنر شرق که غالباً خیالی یا ذهنی است، فارغ از قيود زمان و مکان محسوس است و از بخشهای منفصل تشکیل مییابد که رویدادها در آن به موازات هم و بدون رابطه زمانی در آنها رخ میدهد.

آنچه نگارگری ایرانی به نمایش میگذارد و آن را اینچنین تحسین برانگیز نزد جانهای هنرشناس غربی و شرقی ساخته، برآمده از جهانبینی اسلامی، عرفانی ایرانی است که سعی در تصویر کردن مفاهیم غیرمادی را دارد.

از اینرو فضای قدسی یا اساطیری به نمایش درآمده در این آثار و تفاوت این فضاها با فضاهای حسی و هندسی، موضوع مهمی است که این پژوهش سعی بر آن دارد تا درحد توان به شناسایی آن بپردازد و در نتیجه، شیوه زیبایی شناسی هنرشناسان غربی در برخورد با این آثار که بدون توجه چندانی به جهان بینی خالقان این آثار بوده، باید مورد تأمل قرار گیرد و اینکه آیا میتوان روش شناسی جدید و متفاوتی در برخورد با اثری از نگارگری ایرانی در شناخت فضای تصویر شده ی این آثار، به کار گرفت؟ از موضوعات و مسائل این پژوهش است.

بدیهی است که در این پژوهش به بررسی و مطالعه نمونه ها و آثاری از نگارگری ایرانی برای نشان دادن مفهوم فضا پرداخته می شود.

۱-۲- پیشینه تحقیق:

پژوهشهای صورت گرفته در موضوعات هنراسلامی از جمله نگارگری ایرانی که بیشتر توسط اندیشمندان غربی انجام یافته محدود به شرح عناصر صوری و مباحث تاریخی بودهاند و متأسفانه بسیار کم به مبانی نظری آن توجه شده است. در موضوع نقاشی ایرانی (نگارگری ایرانی) کتب متعددی از سوی مورخین و محققین هنر اسلامی به رشته تحریر درآمده که در آنها عموماً به معرفی سیر تاریخی و تحول مکاتب نقاشی ایرانی پرداخته شده و تحلیلهای زیبایی شناسی آنها نیز به شیوه فرمالیستی مدرن بوده است.

تیتوس بورکهارت در تالیف ارزشمند خود با عنوان «هنر اسلام» که در ۱۹۷۶ به رشته تحریر درآورد به تبیین زبان مشترک به کار رفته در هنر سرزمین های اسلامی می پردازد. وی در این کتاب با توصیف فضای نقاشی ایرانی، آن را با مبانی حکمی و جهانشناسی مطرح شده در حکمت اسلامی مطابقت می دهد. همین طور موضوع مفهوم فضا در نگارگری ایرانی در مقاله کوتاهی از دکتر سیدحسین نصر مورد توجه قرار گرفته که در آن مقاله، بدون

اینکه به نمونه هایی از نقاشی ایرانی اشاره شود، به صورت کلی به نسبت میان مفهوم فضا در نقاشی ایرانی و عالم خیال در نظام فلسفی و عرفان اسلامی پرداخته است.

مباحث مربوط به فلسفه فضا نیز در طول تاریخ تفکر، پیوسته مورد توجه بوده و در میان تحقیقات دوران معاصر، اثر مشهور ارنست کاسیرر "فلسفه صورتهای سمبلیک" برای این پژوهش بسیار کارآمد است که در آن به تشریح فضای اسطوره ای نیز پرداخته شده است.

همینطور علاوه بر مباحث جهانشناسی اسلامی مرتبط با مفهوم فضا و عالم خیال، نظریات پسامدرن مارتین هایدگر نیز در مورد مکان و فضا می تواند در ارتباط با فضای نقاشی ایرانی مورد استفاده قرار بگیرد.

با وجود تحلیل های پراکنده انجام شده بر روی ترکیب بندی فضایی نگاره های نقاشی ایرانی که عمدتاً بر مبنای شیوه مدرن صورت گرفته، می توان گفت پژوهش مستقل درباره مفهوم فضا در نگاره ها با نگاه به مبانی فلسفی، حکمی و اسطوره شناختی، و با مطالعه ی موردی در این آثار، شیوه جدیدی است که امید است در این تحقیق توفیق انجام آن باشد.

از میان مورخین هنر اسلامی که در موضوع نگارگری ایرانی جستجو نموده اند آثار اخیر الگ گرابار بسیار شایسته تقدیر است چرا که این بار سعی نموده بررسی خود را با توجه به مفاهیم درونی فرهنگ ایرانی دنبال کند، و نه شیوه تاریخ نگارانه صرف که در میان مورخین هنر اسلامی معمول بوده است.

۱-۳-۱ اهداف تحقیق:

هدف از این تحقیق جستجو برای کشف گوشه هایی کاوش نشده درباره نقاشی ایرانی به منظور شناسایی و معرفی ارزشهای زیبا شناختی و معنوی در این شاخه از هنر اسلامی است. با تلاش در شناخت معنای درونی آثار نگارگری ایرانی میتوان در نزدیک شدن به فضای فرهنگی و سنتی اسلامی که در دوره های مختلف به تصویر در آمده یاری رساند. فضایی معنوی و اساطیری که در زندگی هنرمندان و مردمان آن دوران حاکم بوده و با هنر نگارگری ثبت گردیده.

۱-۴-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق:

شناخت و تبیین مفاهیم ناشناخته هنر سنتی نگارگری ایرانی، در دوران حاضر که از بسیاری از سنتهای فرهنگی گذشته دور شده ایم بسیار حائز اهمیت است. نقاشی ایرانی (نگارگری ایرانی) از مهمترین موارث فرهنگی

و هنری و حد اعلای هنر اسلامی است که باید شناخت آن بر مبنای بنیانهای فرهنگی و فلسفی فرهنگ ایرانی استوار گردد و این در حالی است که این مهم تاکنون از سوی هنر شناسان بسیار کم مورد توجه بوده است.

همینطور تحلیل هایی که در موضوع تاریخ هنر ایران صورت میگیرد نیازمند توجه به مبانی نظری و مفاهیم فلسفی آثار می باشد که در این میان نگارگری ایرانی شاخه اصلی هنر های بصری در هنر اسلامی است و نیازمند تحلیل محتوایی می باشد، که در تجدید نظر و بازنگاری تاریخ هنر ایران باید به نحو ویژه ای مورد توجه قرار گیرد.

۱-۵- پرسش های تحقیق یا موقعیت :

- ۱- ارتباط مفهوم فضا در نگارگری ایرانی با مبانی نظری و فکری در جهانشناسی اسلامی چیست؟ و آیا نگارگری ایرانی تصویرکننده (بیان کننده) جهان بینی سنت اسلامی است؟
- ۲- فضای تصویر شده در نگارگری ایرانی در طبقه بندی انواع فضاهای شناسایی شده در کدام گروه قرار می گیرد؟ و تفاوت های فضای تصویر شده در نگارگری ایرانی با بازنمایی فضای حسی و هندسی چیست؟
- ۳- چه الگو های کهنی را می توان در فرهنگ تصویری ایران پیدا کرد که در تصویر فضا در نگارگری ایرانی تداوم یافته باشد؟
- ۴- نگارگری ایرانی در تصویر فضای خود از چه عناصر و ترکیب هایی بهره می گیرد؟
- ۵- آیا بررسی فضای نگارگری ایرانی منتج به روش شناسی جدیدی در تحلیل نگاره های آن خواهد شد؟

۱-۶- فرضیه ها :

- فضا در نگارگری ایرانی میتواند تصویرگر عالم خیال و مثال مطابق با نگرش حکمت اسلامی باشد
- از میان فضاهای حسی، هندسی و اسطوره ای، فضای تصویر شده در نگارگری ایرانی در طبقه بندی فضاهای اسطوره ای و قدسی قرار می گیرد
- فضای اسطوره ای و قدسی در نگاره های ایرانی پیرو سنت چند هزار ساله تصویرگری در هنر ایرانی است که می توان نمونه هایی را شاهد مثال ارائه نمود.
- فضا در نگارگری ایرانی، مکان و زمان را در تصرف خود دارد و از قوانین مکان و زمان مادی پیروی نمیکند.
- نگارگری ایرانی از عناصر بصری و ترکیب بندی های ویژه ای برای تصویر فضا بهره میگیرد.
- بررسی فضای نگارگری ایرانی میتواند منتج به روش شناسی جدیدی در تحلیل نگاره های آن شود.

۷-۱- کاربرد نتایج تحقیق:

نتایج این تحقیق می‌تواند به شناخت مبانی نظری در نگارگری ایرانی و به مطالعه در شیوه برخورد و تحلیل نگاره‌های ایرانی کمک کند. همچنین گامی باشد در راه شناخت هنر اسلامی بر پایه مفاهیم بنیادین در فرهنگ صاحبان این هنر. افزایش آگاهی و شناخت درباره نگارگری ایرانی، در هنر نسل امروز ایرانی، که دستخوش تاثیرات جهانی است، می‌تواند تاثیرگذار باشد، و ما را در تولیدات هنری متکی بر فرهنگ بومی و ملی کمک کند.

۸-۱- روش تحقیق:

روش تحقیق از نظر هدف از نوع بنیادی، از نظر روش، تاریخی، توصیفی، موردکاوی (case study)، روش یافته‌اندوزی یا روش گردآوری داده‌ها به شیوه کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل نیز استفاده از انواع روشهای کیفی، توصیفی و مقایسه‌ای در تجزیه و تحلیل.

۹-۱- فرآیند تحقیق: (سیر اندیشه‌ای دستیابی به نتیجه تحقیق)

- ۱- بررسی مفهوم فضا در نگرش فلسفی و در هنرهای بصری
- ۲- بررسی مفهوم فضا از نگاه اسطوره‌شناختی، و نیز در جهان بینی اسلامی و عرفانی
- ۳- تحلیل ترکیب بندی های فضایی در نگارگری -
- ۴- بررسی به شیوه مورد کاوی تاریخی در باره فضاهای نگارگری ایرانی -
- ۵- تطبیق و توصیف عمومی نتایج درباره فضا در نگارگری ایرانی